

УДК 94:347.998](477.83-21)“16”(093.2)

ФУНКЦІОНУВАННЯ САМБІРСЬКОЇ ЗАМКОВОЇ ТА СТАРСОЛЬСЬКОЇ ЖУПНОЇ КАНЦЕЛЯРІЙ НА ТЕРИТОРІЇ САМБІРСЬКОЇ ЕКОНОМІЇ В XVII ст.

Марія ГАРАСИМЧУК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та архівознавства,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна

У статті, на основі аналізу першоджерел, охарактеризовано діяльність канцелярій при самбірському замковому і старосольському жупному судах / урядах на території Самбірської економії впродовж XVII ст. Авторка показує, що їхня діяльність була організована відповідно до тогочасних правових норм і канцелярсько-урядових традицій: канцелярії працювали впродовж усього календарного року, займалися продукуванням документації при місцевих судово-адміністративних урядах. Функції канцеляристів полягали в прийнятті та письмовій фіксації усних заяв, вписанні письмових актів і наданні їм юридичної сили. Писарі походили з шляхти і міщан, вміли каліграфічно писати, знали мови та орієнтувалися в праві, а за свою діяльність отримували визначену платню. Їхній кар'єрний ріст гарантувала сумлінна праця в канцелярії, але для деяких канцеляристів було властивим необережне поводження з актовими книгами чи навіть фальшування документів.

Ключові слова: Самбірська економія, замкова канцелярія, жупна канцелярія, актові книги, писарі.

Невід'ємними складовими адміністративно-управлінського апарату та судоустрою Самбірської економії в XVII ст. були самбірський замковий та старосольський жупний суди / уряди. Перший діяв як інституція, через яку реалізовував свої судові компетенції на теренах економії її адміністратор. Оскільки він з різних причин міг перебувати поза економією, часто суд очолював віце-адміністратор. Тому для замкового суду вживалась назва адміністраторський¹ або віце-адміністраторський суд², і він вважався вищою судовою інстанцією на території економії³. Старосольський жупний суд розглядав справи жителів Старої Солі і сіл, що були прикріплені до солеварень⁴: зокрема

¹ *Ekonomia samborska, 1699–1715*, Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка, відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг імені Ф. П. Максименка (далі – НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР), спр. 537.ІІІ, арк. 1, 1 зв.

² Ігор Смуток, “Королівські столові маетки в Галичині наприкінці XVI–XVIII ст.” (Автореф. дис. канд. іст. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2001), 15.

³ Василь Інкін, “Архів Самбірської економії,” у *Записки Наукового товариства імені Шевченка* 231 (Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін) (1996): 117.

⁴ Ігор Смуток, “Організація управління Самбірської економії в XVI–XVIII ст. (характеристика документальних матеріалів),” у *Дрогобицький краєзнавчий збірник* 3 (1998): 283.

до його юрисдикції належали мешканці Гвоздецької крайни⁵ та передмістя Старої Солі⁶. При обох судах діяли канцелярії, тобто місця творення документації, організовані відповідно до певних вимог⁷. Звично спосіб функціонування канцелярій та писання актів залежали від ролі та компетенції установ, при яких провадилася їхня робота⁸.

Функції канцеляристів впливали зі самої суті роботи замкової та жупної канцелярій, яка (подібно до гродських) полягала в прийнятті та письмовій фіксації усних заяв, вписанні письмових актів (так званому облятуванні) і, таким чином, у наданні їм юридичної сили. У цьому зацікавленими були найперше сторони-учасники справ, оскільки актові книги користувалися правом „вічності”, що означало офіційне підтвердження правочинності вписаних до них документів довічно⁹. Перелік основних **обов’язків актових писарів** Самбірського замку відомий за двома вписами присяг, укладених при вступі на посаду: 12 грудня 1617 р. перед зборовим судом Ісайського ключа¹⁰ присягу склав “учтивий” Станіслав Курач¹¹, а 13 серпня 1631 р. – Станіслав Стрицький¹². Писарі зобов’язувалися приймати “вірні” декрети і записи, видавати і виписувати їх з книг, не брати і не вимагати надмірної оплати і подарунків від виконання вписів. Вони не повинні чинити різниці між багатими і бідними, друзями і недругами, тутешніми і чужоземцями, не допускати ненависті й винагород, служити єдиному Богу та святій справедливості.

Очевидно, що до канцеляристів мав висувався ряд вимог стосовно обов’язкових знань та вмій. Йшлося про вправне письмо, знання мов та формул актових записів¹³. Останній пункт надзвичайно важливий, адже саме ведення

⁵ Інкін, “Архів Самбірської економії,” 119.

⁶ Akta Żupy Solskiej, 1679–1686, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 552.III, арк. 2 зв., 3 зв., 6 зв., 16; Akta Żupy Solskiej, 1660–1687, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 553.III, арк. 403 зв., 416, 417, 420 зв., 423, 429, 432, 433 зв., 434, 446, 458, 464 зв., 469, 469 зв., 471, 471 зв., 480; Ekonomia samborska. Saliny, 1646–1661, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 571.III, арк. 45.

⁷ Katarzyna Madejska, “Dyplomatyka, archiwistyka, źródłoznawstwo – o sposobach badania kancelarii XV–XVIII wieku,” w *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka* (Warszawa: DiG, 2013), 114.

⁸ Maria Bielińska, “Rozwój form kancelaryjnych w Polsce w okresie staropolskim – stan badań u postulatów badawczych,” w *Nauki pomocnicze historii na XI Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Toruniu* (Warszawa; Łódź: PWN, 1976), 22.

⁹ Олег Купчинський, *Земські та гродські судово-адміністративні документальні фонди Львова* (Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1998), 14.

¹⁰ Василий Инкин, “К вопросу о социально-политической организации галицких сел на волошском праве (о сборах-вечах),” в *Карпато-дунайские земли в средние века* (Кишинев: Штиинца, 1975), 310.

¹¹ Ekonomia samborska, без датування, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 518.III, арк. 131 зв.

¹² Там само, арк. 490–490 зв.

¹³ Janina Bielecka, “Organizacja i działalność kancelarii ziemskich i grodzkich Wielkopolskich XIV–XVIII w.,” *Archeion* 22 (1954): 149.

документації відповідно до існуючих норм та належної побудови формуляру забезпечувало її юридичну силу¹⁴. При цьому Януш Лосовський припускає, що писарі орієнтувалися на своїх попередників і писали відповідно до вже наявних в актах зразкових формулярів¹⁵.

Урядовою мовою і замковою, і жупної канцелярії слугувала польська. Коли ж для вписання подавалися документи руською мовою, то в самій канцелярії здійснювався їх переклад і до актів їх вписувалися вже польською, про що свідчать примітки: “письмо з руської на польську перекладене”¹⁶. В інших випадках про переклад не згадано, але зазначено, що оригінальний документ не був польськомовним: “внесення письма власною рукою писаного руськими літерами”¹⁷, “письмо по-руськи писане”¹⁸. Знання “руського” письма було необхідним для замкових писарів, оскільки саме так велася вихідна документація канцелярії¹⁹, що направлялася до ієрархічно нижчих інстанцій. Відомо, що в 1599 р. писар Грицько від імені тогочасного самбірського підстарости Яна Потоцького по-руськи написав лист-розпорядження до Боберського крайника з вимогою представити свідків у справі до суду²⁰. Власне кириличне письмо у книгах зустрічається в поодиноких випадках, наприклад, при записуванні переліку усіх присутніх після укладення тексту угоди²¹. Тенденція до використання латинської мови помітна у написанні нею датацій, а також нечисленних віршів та сентенцій²² (при цьому до останніх часто давали переклад польською). Крім цього, латину використовували у назвах вписів, для означення окремих чинностей судового процесу, адміністративних посад чи певних формул. Ймовірно, використання латини обумовлювалося практичними аспектами, зважаючи на наявність у цій мові певних правничих виразів і відсутністю їхніх відповідників у

¹⁴ Stanisław Nawrocki, *Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1998), 69.

¹⁵ Janusz Łosowski, “Dokument i księga wpisów w społeczności małych miast okresu staropolskiego. Problem funkcji,” *Res Historica* 3 (1998): 156.

¹⁶ “pismo z ruskiego na polski przetlumaczone” (НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 544.III, арк. 176; спр. 557.III, арк. 192 зв. (за повторною нумерацією); спр. 571.III, арк. 88 зв., 154 зв.).

¹⁷ “Wniesienie pisma własną ręką pisane literami ruskimi” (Akta Żupy Solskiej, 1605–1617, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 551.III, арк. 98).

¹⁸ “pismo po rusku pisane” (Ekonomia samborska 1598–1612, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 517.III, арк. 51 зв., 72–72 зв., 487 зв., 517, 686 зв.–687, 767 зв., 881 зв.; спр. 553.III, арк. 153; Ekonomia samborska. Saliny, 1626–1642, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 557.III, арк. 41–41 зв., 334, 334–334 зв.).

¹⁹ Инкин, “К вопросу о социально-политической организации галицких сел,” 310.

²⁰ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 517.III, арк. 24.

²¹ Protocollon Curiae S R. M. Zuprae Salensis, 1648–1656, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 544.III, арк. 16 зв.

²² Katarzyna Madejska, “Łacina jako czynnik rozgraniczający i integrujący w społecznościach na podstawie ksiąg miasteczek królewskich województwa lubelskiego od XV do końca XVIII wieku,” w *Granice i pogranicza. Mikrohistorie i historie życia codziennego* (Kraków: Avalon, 2011), 151.

інших мовах²³. Суцільні латиномовні вписи становлять незначний відсоток від всього масиву записів. Найчастіше зустрічаються вони серед облятованих документів, виданих вищими владними інституціями (наприклад королівські привілеї²⁴, рішення референдарського суду²⁵) та підшитих до книг аркушів (наприклад, рішення королівської комісії, підписане королем Сигізмундом III²⁶). Про володіння писарями латинською мовою свідчить запис екстракту документа, виданого з перемишльських гродських актів і представленого до самбірського замку Грицьком Соколовичем Добжанським 7 березня 1603 р. У перемишльській гродській книзі фінансові розрахунки та сам впис застави між братами Добжанськими написані латинською мовою²⁷, а до самбірської замкової книги внесено лише їх короткий зміст польською²⁸ – тобто саме в замковій канцелярії мав бути здійснений переклад. Очевидно, у канцеляріях не було встановлено чітких вимог щодо знання / використання латини, натомість рівень її застосування залежав від індивідуальних здібностей канцеляристів. Свідченням цього можуть бути відмінна частота латиномовних вписів: так, у книзі 518.III латинською мовою написані 13 актів²⁹, а в книзі 519.III – лише один³⁰ (тут і далі про нумерацію, вміст і обсяг актових книг див. *таблицю*).

Ключовий обов'язок канцеляристів зводився до **ведення актової документації**, яка в процесі творення замковим чи жупним урядом вписувалась до актових книг у хронологічному порядку. Відтак **час роботи** канцелярій тривав упродовж усього року, від січня і до грудня, фактично без перерви між роками – хоч кінець поточного року і початок наступного часто позначався в актових книгах. Найраніші – за 1 січня – записи в актах жупної канцелярії, що свідчить про її роботу у цей день, зафіксовані в 1609³¹, 1646³², 1652³³ рр. У замковій канцелярії найраніше – 2 січня – починали провадити записи в 1615³⁴, 1621³⁵,

²³ Michał Pawlikowski, *Sądownictwo grodzkie w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej* (Strzałków: Michał Pawlikowski, 2012), 127.

²⁴ *Ekonomia samborska, 1650–1669*, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 520.III, арк. 469 зв.–470; *Ekonomia samborska, без датування*, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 548.III, арк. 472–472 зв.

²⁵ Там само, спр. 548.III, арк. 143 зв.–145 зв.

²⁶ Там само, спр. 551.III, арк. 34 зв.–38 зв.

²⁷ Перемишльський гродський суд, Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові), ф. 13, оп. 1, спр. 67, арк. 1508–1516.

²⁸ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 517.III, арк. 243.

²⁹ Там само, спр. 518.III, арк. 380–380 зв., 381–381 зв., 426 зв.–427 зв., 446 зв., 467–467 зв., 490 зв., 510 зв.–511, 511, 533–533 зв., 535–535 зв., 547 зв., 591 зв.–592, 605 зв.–606.

³⁰ *Ekonomia samborska, без датування*, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 519.III, арк. 245 зв.–246.

³¹ Там само, спр. 551.III, арк. 56.

³² Там само, спр. 571.III, арк. 227.

³³ Там само, спр. 544.III, арк. 148.

³⁴ Там само, спр. 518.III, арк. 32.

³⁵ Там само, спр. 518.III, арк. 297.

1632³⁶, 1648³⁷, 1675³⁸, 1677³⁹ рр. Діяли канцелярії до середини чи кінця грудня. Найдовше, до 31 грудня включно, замкові канцеляристи вносили записи в 1674⁴⁰, 1676⁴¹ та 1677⁴² рр., а жупні – у 1636⁴³, 1654⁴⁴, 1680⁴⁵, 1683⁴⁶ та 1694⁴⁷ рр.

Натомість цілковито переривалася робота на час Різдва та Великодня (за григоріанським календарем). Як правило, маючи неробочий день 25 грудня, канцеляристи продовжували роботу до завершення року. Могли працювати також і у п'ятницю⁴⁸ та суботу⁴⁹ напередодні чи одразу у понеділок після⁵⁰ Великодня. Діяла канцелярія впродовж усього тижня, від понеділка до суботи, лише як виняток робота провадилася в неділю⁵¹.

У замковій канцелярії впродовж XVII ст. велась лише одна **серія книг**, записи до яких вносилися за хронологічним принципом без якого-небудь тематичного поділу чи змістової систематизації. Така ж ситуація характерна і для жупної канцелярії в першій половині XVII ст., про що свідчать дві найдавніші зі збережених книги⁵². Проте в середині й другій половині XVII ст. тут прослідковуються спроби провадження окремих серій актів. Йдеться про жупні книги 544.III і 571.III. Перша містить вписи за 1648–1656 рр. (хоча сюди мали б належати і записи за 1646–1647 рр., які помилково підшито наприкінці книги 571.III), а друга – за 1646–1661 роки, тобто обидві книги охоплюють вписи приблизно за десятиліття (1646–1656 рр.). Попри наявність впродовж цього періоду 50 однакових датувань в обох книгах у жодному з випадків записи під цими датаціями не дублюються. Можна припустити, що жупні писарі намагалися відділяти і окремо записувати акти, що постали в результаті судового процесу (скарги, свідчення свідків, декрети тощо) та документи приватного характеру (записи купівлі-продажу, застави та інше). Щоправда не завжди такого поділу чітко дотримувались: так, книга 544.III містить 259 судових декретів, а в

³⁶ *Ekonomia samborska*, без датування, спр. 518.III, арк. 544 зв.

³⁷ Там само, спр. 519.III, арк. 194.

³⁸ *Ekonomia samborska*, 1673–1679, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 536.III, арк. 73 зв.

³⁹ Там само, спр. 536.III, арк. 137.

⁴⁰ Там само, спр. 536.III, арк. 73.

⁴¹ Там само, спр. 536.III, арк. 136.

⁴² Там само, спр. 536.III, арк. 178.

⁴³ Там само, спр. 557.III, арк. 294.

⁴⁴ Там само, спр. 544.III, арк. 217 зв.

⁴⁵ Там само, спр. 552.III, арк. 55.

⁴⁶ Там само, спр. 552.III, арк. 205 зв.

⁴⁷ *Ekonomia samborska. Saliny*, 1691–1704, НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 570.III, арк. 199.

⁴⁸ Там само, спр. 517.III, арк. 248 зв., 250.

⁴⁹ Там само, спр. 536.III, арк. 84.

⁵⁰ Там само, спр. 520.III, арк. 298 зв.; спр. 536.III, арк. 44, 122; спр. 551.III, арк. 59 зв.; спр. 571.III, арк. 18.

⁵¹ Там само, спр. 570.III, арк. 106, 128 зв.; спр. 552.III, арк. 159 зв., 186 зв.

⁵² Там само, спр. 551.III, арк. 557.

книзі 571.ІІІ їх нараховується 34, натомість записів актів купівлі-продажу – відповідно, 8 і 384.

Тематичний поділ книг на серії засвідчує і зміст книг 552.ІІІ та 553.ІІІ. У першій основний масив складають вписи, що стали результатом судових процесів, у другій – переважно акти приватного характеру. Так, якщо книга 553.ІІІ містить 555 вписів стосовно купівлі-продажу нерухомості, то в книзі 552.ІІІ такі записи відсутні, натомість до неї вписано 381 судовий декрет. Схожий поділ простежується й між книгами 571.ІІІ та 553.ІІІ. Обидві книги містять записи за 1660–1661 рр., хоч записи відрізняються змістовою складовою і зовсім не співпадають датації. Попри часткові співпадіння почерків не можна з впевненістю твердити, що їх аркуші становили початково одну книгу (на це вказує відсутність помилок при зшиванні і правильна послідовність датацій).

Відповідно до традицій тогочасного діловодства, у замковій і жупній канцеляріях практикувалась **двоступенева система творення актових книг**⁵³ – спочатку писали протокол (чорнові акти), з якого вписи згодом переписувалися до індуктів, тобто чистових актів⁵⁴. Написання відбувалося за хронологічним принципом, тому при пошуку того чи іншого акту необхідно найперше орієнтувалися на дату його вписання. До категорії чорнових відносимо книги 536.ІІІ та 548.ІІІ. Завдяки частковому збереженню аркушів із чистовими вписами, підшитими на початку замкової книги протоколів⁵⁵, можна з'ясувати окремі складові процесу творення актової документації: п'ять вписів наявні як в чорновому⁵⁶, так і чистовому⁵⁷ варіантах. Отже, під час судового процесу до книг протоколів розмашистим почерком (що може свідчити про швидкість письма) записували дату та ключову суть справи із численними скороченнями і закресленнями. Задля економії місця на папері не робили зайвих відступів, відділяючи вписи підведенням між ними лінії. При цьому в протоколах писали не надто старанно і читабельно. Очевидно, що книги протоколів не призначалися для “чужого” ока: у вільний час писарі вправлялися в них у письмі, на що вказують написання цифр та різноманітних значків у незаповнених текстом місцях⁵⁸, також подекуди малювали (на окремих аркушах зустрічаємо невелику за розміром зірку⁵⁹, подвійний ромб⁶⁰, прикрашений крапками та заокругленими лініями ініціал⁶¹).

⁵³ Maria Stankowa, *Kancelaria miasta Lublina XIV–XVIII w.* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; Oddział w Łodzi, 1968), 54.

⁵⁴ Zbigniew Górski, “Organizacja kancelarii miejskiej starej Warszawy i system pracy pisarzy miejskich,” *Archeion* 76 (1983): 29.

⁵⁵ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 536.ІІІ, арк. 1–22 зв.

⁵⁶ Там само, спр. 536.ІІІ, арк. 24 зв., 33–33 зв., 34, 25 а–25 а зв., 29 а.

⁵⁷ Там само, спр. 536.ІІІ, арк. 1–1 зв., 2–3, 3–3 зв., 3 зв.–4, 4.

⁵⁸ Там само, спр. 536.ІІІ, арк. 196.

⁵⁹ Там само, спр. 548.ІІІ, арк. 380 зв.

⁶⁰ Там само, спр. 548.ІІІ, арк. 302 зв.

⁶¹ Там само, спр. 548.ІІІ, арк. 372 зв.

Переписування актів з протоколів до чистових книг супроводжувалося перефразовуванням та редагуванням: розставлялися розділові знаки, виправлялися написання окремих слів з великої літери, розшифровувалися скорочення (наприклад, замість “Р. В.”⁶² писали повністю “Panie Boze”⁶³). Крім цього, писарі додавали об’ємніші вступні речення. Наприклад, якщо у книзі протоколів лише зазначали одна навпроти одної імена сторін-учасниць справи, то у чистовій книзі писали детально: “В справі між суспільством міста Його Короля Милості Старого Самбора, позивачами, з однієї, та славетними панами бургомістром і райцями, тобто уряду цього міста, припозваними, другої сторони...”⁶⁴. І навпаки, при проведенні інквізиції у чорновий варіант зізнання свідків записували як пряму мову, а пізніше до чистової книги вписували суть інквізиції дуже стисло (ймовірно, у випадках дублювання зізнань і їхньої малої інформативності), не відділяючи від суті судового декрету.

Інший порядок у творенні первинних чорнових актів простежується на підставі частини вписів у книзі 548.III за 1668 р.⁶⁵ та їхнього чистового відповідники в книзі 520.III⁶⁶. За змістовим наповненням та внутрішньою структурою ці вписи ідентичні. Чорнові записи вели дуже обширно та детально, без жодних скорочень і у чистову книгу їх переписували дослівно у тій же послідовності. Про максимальне дотримання чорнового варіанту при переписуванні свідчить те, що у чистову книгу, як правило, не додавали ані відсутніх у чорновій заголовків⁶⁷, ані назв населених пунктів⁶⁸, і так само залишали для них порожнє місце. Корективи вносили лише в поодиноких випадках⁶⁹. Веденням і чорнових, і чистових актів займалася одна особа, на що вказує однаковий писарський почерк. Однак у чистовому варіанті письмо характеризується більшою акуратністю та об’ємом, усі записи велися з помітною скрупульозністю: у чорновому варіанті наявні незначні закреслення та виправлення, в той час як чистовий написаний без жодних помилок. У разі пропущення вписів у чорновику ставили знак ∞ ⁷⁰, вказуючи на порушення правильної послідовності. При переписуванні таких помилок уникали, одразу ж усе записуючи у вірному порядку⁷¹. До чистової книги не потрапляли цілковито перекреслені наскрізними лініями, тобто уневажені вписи⁷².

⁶² Там само, спр. 536.III, арк. 29 а.

⁶³ Там само, спр. 536.III, арк. 4.

⁶⁴ “W sprawie między pospolstwem miasta J[ego] K[ról]a M[iłoś]ci Starego Sambora actorami z iedney, a sławetnemi pp. burmistrzem y raycami to iest wrzędu tego miasta przypożwanemi drugiey strony...” (Там само, спр. 536.III, арк. 3 зв.).

⁶⁵ Там само, спр. 548.III, арк. 146–189 зв.

⁶⁶ Там само, спр. 520.III, арк. 510–564 зв.

⁶⁷ Там само, спр. 548.III, арк. 157, 162, 177 зв.; спр. 520.III, арк. 525, 530 зв., 549.

⁶⁸ Там само, спр. 548.III, арк. 176; спр. 520.III, арк. 547 зв.

⁶⁹ Там само, спр. 520.III, арк. 522, 559 зв.

⁷⁰ Там само, спр. 548.III, арк. 172, 183.

⁷¹ Там само, спр. 520.III, арк. 543 зв.

⁷² Там само, спр. 548.III, арк. 153 зв., 160–160 зв., 161 зв., 179, 186 зв.

Писарі переписували начисто акти не лише з чорнових зшитків, але й з різних за розмірами карток. Окремі нотатки на них могли бути результатом діяльності інших судових установ (наприклад, огляд ран урядом села Ясениця⁷³), але з певних причин їх передавали для вписання до замкових книг. Подекуди замість переписування писарі цілеспрямовано підшивали поміж аркушів книг такі картки з характерними лініями від згинання⁷⁴. Так, до найранішої збереженої жупної книги підшито копію декрету королівської комісії від 21 жовтня 1594 р.⁷⁵, писану відмінним почерком та з помітними слідами складання аркушів (хоча у вписі, зазначено, що принесено документ для вписування до книг⁷⁶). У книзі 518.ІІІ вкладений аркуш із записом, що за змістом є листом-скаргою солтиса (його неможливо встановити через обірваність всередині верхньої частини аркуша). Поза межами текстового поля на титульній стороні аркуша виведено окремі літери (вочевидь, писар вправлявся у письмі), а на звороті містяться різномірні нотатки з численними закресленнями, підрахунками, які виглядають як чернетка⁷⁷. Можна лише здогадуватися про причини вкладання до книги таких карток: самі канцеляристи могли забувати їх поміж зшитками чи залишати їх як своєрідні закладки, або ж знайдений серед розсипів аркуш вже згодом вставляли архівісти. Саме так мало статися з книгою 520.ІІІ, в якій до незаповненого 570-го аркуша підклеїли декрет стосовно розподілу границь між селами від 11 червня 1655 р. із позначкою “Сорія”. Аркуш має відмінну структуру паперу, на ньому помітні сліди від згинання та ентомологічних шкідників, а найголовніше на звороті вміщено типовий для актів екслібрис, який можна трактувати як вказівку на його первинне зберігання поза книгою. Ймовірно, аркуш виявили в ході бібліотечних робіт та вклеїли у книгу, до якої він мав би належати за хронологічним принципом. Щось подібне мало місце і з книгою 553.ІІІ: до її форзацу прикріплено п’ять відмінного розміру карточок із записами справ за різні роки, але жодну із них у саму книгу не переписано (йдеться про акт купівлі-продажу⁷⁸, судові декрети⁷⁹ та зобов’язання⁸⁰). Трапляються випадки, коли, попри переписання змісту принесеного документа, його підклеювали із зазначенням дати вписання до книг (“Впроваджений до актів дня 24 липня 1662”⁸¹) – вочевидь, сторона не забрала оригіналу документа, залишивши його в канцелярії.

У жупних актах остаточне редагування записів подекуди відбувалося вже після внесення їх чистового варіанту. Так, в одному випадку в книзі 551.ІІІ впис написаний темнішим чорнилом, але помилки в ньому (закреслення і виправлення,

⁷³ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 536.ІІІ, арк. між 43 і 44, продовження – 45 і 46.

⁷⁴ Там само, спр. 536.ІІІ, арк. між 41 і 42, продовження – 47 і 48; спр. 553.ІІІ, арк. 95–96.

⁷⁵ Там само, спр. 551.ІІІ, арк. 35–38 зв.

⁷⁶ Там само, спр. 551.ІІІ, арк. 34 зв.

⁷⁷ Там само, спр. 518.ІІІ, арк. 324 а–324 а зв.

⁷⁸ Там само, спр. 553.ІІІ, арк. 498.

⁷⁹ Там само, спр. 553.ІІІ, арк. 495, 497.

⁸⁰ Там само, спр. 553.ІІІ, арк. 495, 499.

⁸¹ “Induct[us] ad actas die 24 julij 1662” (Там само, спр. 553.ІІІ, арк. між 43 і 44).

цифри, що вказували на правильну послідовність слів) виправлено світлішим кольором та іншим почерком⁸². У книзі 552.III між аркушами 163 і 164 вкрито картку з чернеткою декрету: її вставлено у правильному за датою місці, але чомусь сам декрет так і не був переписаний у книгу. Чернетку написано світло-коричневим чорнилом, а правки (стилістичні, орфографічні та пунктуаційні) зроблено більш темним, і почерк цих виправлень збігається із почерком у самій книзі. Тож найімовірніше один канцелярист вів чорнові записи, а інший відповідав за їхнє переписування до чистових актів.

Під час ведення чистових книг зрідка писарі залишали частину аркушів незаповненою. Такі лакуни могли заповнювати пізніше, дописуючи інші акти⁸³. Наприклад, основний запис у справі було здійснено 21 лютого 1617 р., а 11 квітня під нею дописано квітацію⁸⁴. Робилося це або для економії паперу, або для оптимізації подальшого пошуку необхідної інформації. Користуючись порожніми місцями чистових аркушів, писарі також подекуди вправлялися тут у письмі, виводячи різні варіанти літер, записуючи фрази чи речення (наприклад, писар записав “А наш співак п’є винце”⁸⁵), фіксує певні фінансові підрахунки⁸⁶.

Можливо, в замковій канцелярії провадилася внутрішня **каталогізація / систематизація книг**, на що вказує наявна на форзацах нумерація. Найстарша замкова актова книга 517.III містить позначку № 1mo; книга 519.III на шкіряній палітурці має первісну наклейку з написом № 4to, а на форзаці – № 6°; книга 536.III на форзаці – 11mo; книга 548.III на форзаці посередині – № 52, у кути – № 12. Цікаво, що таку нумерацію містять не лише замкові книги, але й зборіві книги та книги королівських комісій, які також продукувалися в замковій канцелярії: книга 514.III – № 9mo; книга 515.III – № 10mo; книга 516.III первісну на титульному аркуші – № 12mo (також № 16^{mi}); книга 513.III на форзаці – 1696 № 14. Крім цього, в чорновій книзі після записаного замкового декрету за 8 серпня 1692 р. внизу аркуша дописане своєрідне посилання “До декрету книга № 7”⁸⁷.

До зобов’язань канцеляристів входив **нагляд за збереженням книг**⁸⁸. Виховуючи шанобливе ставлення до актів, писарі навіть вписали до однієї із жупних книг вірш-звернення до читачів із засудженням та навіть проклинанням осіб, котрі завдавали шкоду актам, вирвавши сторінки та шкіру⁸⁹ – хоч, очевидно, самі працівники замкової канцелярії не завжди дотримувалися відповідних правил зберігання книг. Александер Кучера вважав, що всі судові та адміністративні

⁸² НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 551.III, арк. 48 зв.

⁸³ Там само, спр. 551.III, арк. 10, 10 зв.

⁸⁴ Там само, спр. 551.III, арк. 102.

⁸⁵ “A nas cantor pie winko” (Там само, спр. 544.III, арк. 36 зв.).

⁸⁶ Там само, спр. 570.III, арк. 77.

⁸⁷ “Do dekretu libra № 7” (Там само, спр. 548.III, арк. 432).

⁸⁸ Stankowa, *Kancelaria miasta Lublina XIV–XVIII w.*, 71.

⁸⁹ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 544.III, арк. перший без нумерації.

акти знаходилися в окремому будинку, його називали замковим архівом⁹⁰. Вочевидь, тут мали б діяти правила зберігання книг⁹¹, подібно до приписів, що застосовувались для гродських та земських актів⁹². Однак місце зберігання замкових книг виявилось достатньо вологим, непридатним для зберігання паперів. Свідченням певної недбалості канцеляристів може бути прохання (записане 27 лютого 1612 р.) про повторне облятування документу до актових книг: “Бачачи, що давні книги через недбалість тих, кому це належало, дуже є змішані і місцями через погане і вологе зберігання пошкоджені, просили, аби їм [документ. – М. Г.] знову до актів сьгоднішніх був внесений”⁹³.

Канцеляристи не лише провадили документацію, яка виникала у результаті роботи судових інституцій, але й на прохання зацікавленої сторони приймали для **внесення в книги принесені для облятування документи**. Перед тим, як дослівно їх переписати, писарі зазначали про слушність і правомірність такого прохання та про наявність добровільної згоди й здорового глузду прохача: “будучи на тілі і розумі добре здоровим, явно, ясно приніс запис”⁹⁴. Облятувати документи мешканці економії могли і до жупних, і до замкових книг⁹⁵, про що зазначалося у самих вписах: “а цей запис вільно є до книг жуп сольських або самбірських”⁹⁶; “до книг двірських самбірських або жупних сольських впровадити”⁹⁷ тощо. Окремі вписи містять вказівки на дозвіл внесення документів до гродських або міських актів⁹⁸. Після переписування тексту документа в книгу його оригінал повертали власнику, про що зазначалося у прикінцевій формулі: “Оригінал надавачу повернений”⁹⁹ або “Оригінал якого надавач назад до себе відібрав”¹⁰⁰.

⁹⁰ Aleksander Kuczera, *Samborszczyzna. Ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomji samborskiej* (Sambor: Księgarnia Nauczycielska w Samborze, 1935), t. 1, 136.

⁹¹ Stanisław Grodziski, “Księgi sądowe wiejskie (Zasięg terytorialny i geneza),” w *Czasopismo Prawno-Historyczne* 12, zes. 1 (1960), 109.

⁹² Przemysław Dąbkowski, *Uwagi o urzędzeniu ksiąg sądowych w dawnej Polsce* (Lwów: Nakładem autora, 1918), 9.

⁹³ “Widzac, isz xiegi dawne za niedbalstwem tých, którym to należało, bardzo są powariowane y miejscami dla zlego y wilgotnego schowania pokazone, prosili ab y im znowu do akt niniejszych był wwieziony” (НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 517.III, арк. 858).

⁹⁴ “bęдаc на ciele y umysle dobrzє zdrowy, iawnie, iasnie pryniosł zapis” (Там само, спр. 553.III, арк. 333 зв.).

⁹⁵ Там само, спр. 553.III, арк. 130, 376; спр. 571.III, арк. 79, 87, 98 зв., 113 зв., 148 зв., 149, 149 зв., 151, 152, 158, 177 зв., 189, 191 зв., 205.

⁹⁶ “à ten zapis wolno iest do xieг zupp solskich albo samborskich” (Там само, спр. 571.III, арк. 79).

⁹⁷ “do xieг dworskich samborskich albo zupnych solskich wprowadzic” (Там само, спр. 571.III, арк. 87).

⁹⁸ Там само, спр. 553.III, арк. 363.

⁹⁹ “Oryginał offerentowi wrosony” (Там само, спр. 520.III, арк. 11 зв., 12, 12 зв., 13, 15, 15 зв., 17, 17 зв., 18, 21 зв., 22, 22 зв., 23, 23 зв., 29 зв., 30, 30 зв., 32 зв., 35 зв., 45 зв., 52, 56 зв., 60 зв., 62 зв., 63, 65, 67 зв., 74 зв., 78, 83 зв., 84, 85 зв., 86 зв., 87 зв., 88, 88 зв., 89, 89 зв., 93 зв., 95 зв., 96, 97, 97 зв., 110 зв., 112 зв., 113, 114 зв., 115, 124, 130 зв., 147 зв., 148, 148 зв., 149, 151,

Основну масу облятованих актів становлять документи, створені на теренах економії. Йшлося про приватні акти (домовленості щодо майнових трансакцій, угоди тощо) та постанови ієрархічно нижчих судових установ – крайницьких та зборових судів. Серед укладених поза межами економії наявні документи вищих управлінських інстанцій: королівські привілеї¹⁰¹, мандати¹⁰², декрети надворних підскарбіїв¹⁰³, рішення королівської комісії¹⁰⁴ та референдарського суду¹⁰⁵. Трапляються також акти, укладені у Перемишльському гроді¹⁰⁶ та магістраті Дрогобича¹⁰⁷. До замкових книг облятували екстракти, видані канцелярjami Котовської жупи¹⁰⁸, Озиминського ключа¹⁰⁹. Відомі оригінали облятованих документів підтверджують, що писарями дійсно дослівно переписували тексти й польською, й латинською мовами¹¹⁰.

Зацікавлена сторона, окрім внесення документа до книг, могла вимагати у канцеляристів **видачі урядового відпису з актів, тобто екстракту**¹¹¹.

154 зв., 155, 155 зв., 157, 164 зв., 166, 167 зв., 168 зв., 178, 181 зв., 185, 185 зв., 196, 197 зв., 199, 210, 211, 211 зв., 219, 220, 221, 222 зв., 224, 225, 226, 227 зв., 236, 237 зв., 238 зв., 240, 241 зв., 244, 245, 245, 247, 247 зв., 248 зв., 250, 252, 253 зв., 254 зв., 255 зв., 256 зв., 257, 260, 261 зв., 262 зв., 263 зв., 265, 266 зв., 267, 267 зв., 268, 268 зв., 269 зв., 270 зв., 271, 271 зв., 274, 275 зв., 278 зв., 280 зв., 283, 288 зв., 291, 293, 294, 297, 297 зв., 300 зв., 301, 301 зв., 303, 312, 312 зв., 314 зв., 317 зв., 324, 324 зв., 327, 328 зв., 329, 331, 331 зв., 333 зв., 334, 335, 336 зв., 340, 342, 343 зв., 344, 345, 345 зв., 348, 348 зв., 349, 350, 351, 351 зв., 352, 355 зв., 358, 359 зв., 363, 364, 365 зв., 368 зв., 370, 370 зв., 371 зв., 372, 377 зв., 379 зв., 380, 381 зв., 382, 384, 384 зв., 392, 393, 394, 395, 396 зв., 397, 397 зв., 398, 399, 401 зв., 403 зв., 404, 406 зв., 410, 415 зв., 416, 418, 418 зв., 419, 419 зв., 420 зв., 421, 423 зв., 424, 424 зв., 428 зв., 429 зв., 430, 435 зв., 438, 438 зв., 439 зв., 440, 440 зв., 441 зв., 443, 449, 449 зв., 453 зв., 456, 456 зв., 461 зв., 466 зв., 467 зв., 474, 482, 488, 489 зв., 492, 493, 498 зв., 499, 503 зв., 515 зв., 522, 523, 525, 527 зв., 528, 529, 531, 532, 533 зв., 534 зв., 536 зв., 538, 539, 548 зв., 554 зв., 557, 558, 558 зв., 563 зв., 564, 564 зв., 565 зв., 566 зв., 568, 572 зв., 573, 573 зв., 574 зв.; спр. 536.ІІІ, арк. 4 зв.; спр. 548.ІІІ, арк. 150 зв., 154 зв., 155 зв., 157, 159, 159 зв., 160 зв., 161, 162, 163, 164, 165, 166 зв., 167 зв., 168, 182, 183 зв., 184 зв., 185, 189, 189 зв., 479 зв.; спр. 552.ІІІ, арк. 57 зв., 69; спр. 570.ІІІ, арк. 18, 37 зв., 45, 52, 68, 79, 80; 86, 97, 101 зв., 115, 115 зв., 116 зв., 118, 118 зв., 121 зв., 137, 138, 162 зв., 253 зв., 294, 302 зв., 308, 311, 313, 327, 369, 408 зв., 410, 456 зв., 488 зв., 493 зв., 495 зв., 526, 532 зв.).

¹⁰⁰ “Ktorego original offerens nazad do siebie odebrał” (Òàì ñàìì, ñĩð. 553.ІІІ, àðè. 376).

¹⁰¹ Там само, спр. 520.ІІІ, арк. 469 зв.–470; спр. 536.ІІІ, арк. 242 зв.; спр. 548.ІІІ, арк. 472–472 зв.

¹⁰² Там само, спр. 536.ІІІ, арк. 210 зв.–211; спр. 553.ІІІ, арк. 205 зв.

¹⁰³ Там само, спр. 517.ІІІ, арк. 619–619 зв.

¹⁰⁴ Там само, спр. 551.ІІІ, арк. 34 зв.–38 зв.

¹⁰⁵ Там само, спр. 548.ІІІ, арк. 142–143, 143 зв.–145 зв.

¹⁰⁶ Там само, спр. 517.ІІІ, арк. 243; спр. 518.ІІІ, арк. 467–467 зв.

¹⁰⁷ Там само, спр. 520.ІІІ, арк. 398–399.

¹⁰⁸ Там само, спр. 517.ІІІ, арк. 354–354 зв., 710–711.

¹⁰⁹ Там само, спр. 517.ІІІ, арк. 372–372 зв.

¹¹⁰ Перемишльський гродський суд, ЦДІА України у м. Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 83, арк. 1620–1621.

¹¹¹ Oswald Balzer, *Kancelarye i akta grodzkie w wieku XVIII* (Lwów, 1882) [Odbitka z *Przewodnika Naukowego i Literackiego*], 33; Janusz Łosowski, *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku* (Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004), 116.

Писалися такі витяги також у дослівній відповідності до актових вписів¹¹², зазначаючи про їх “автентичне” спорядження¹¹³. Подібні прохання фіксувалися у фразах на зразок “просила, аби їй під печаткою був виданий, вимагала, що й отримала”¹¹⁴. В актових книгах біля вписів, з яких видано відпис, часто додавали скорочення “editt”, що мало означати “editus” (“виданий”) і, вочевидь, слугувало своєрідним маркером для писарів. Для надання юридичної сили екстакти завіряли печаткою¹¹⁵, про що свідчить типове зауваження “під печаткою виданий”¹¹⁶, а подекуди підтверджували й підписом відповідного урядника (наприклад, старосольського піджупка¹¹⁷).

Писарі несли відповідальність за зміст вписів, тому, приймаючи документ для вписування до актових книг, повинні були впевнитися у його правомірності: “Уряд нинішній двірський самбірський придивившись добре до цього листа, бачачи його ні в чому не запідозреним і не сфальшованим [...] лист цей до актів нинішніх наказав ввести”¹¹⁸. Канцеляристи зобов’язувалися достеменно правдиво вносити вписи і не могли самовільно чинити у них жодних змін, переслідуючи корисливі цілі¹¹⁹. Попри помітну дбайливість і обачне ставлення до документації, зрідка траплялися **випадки фальшування**, хоча питання автентичності внесених до книг документів пильно контролювалося. У разі виявлення фальшивок та їх використання у ході судового процесу в якості доказового матеріалу, суд спеціальним розпорядженням скасовував правову чинність таких актів¹²⁰. Одиначним є випадок фальшування документів самими

¹¹² Katarzyna Madejska, “Ekstrakty w praktyce kancelaryjnej małych miast królewskich województwa lubelskiego w okresie XVI–XVII wieku,” w *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym od XV do XIX wieku* (Kraków: Avalon, 2010), 584.

¹¹³ “authentic” (НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 552.III, арк. 1, 3, 3 зв., 5 зв., 35, 41 зв., 44 зв., 48, 48 зв., 51, 51 зв., 52 зв., 53, 56, 57, 59 зв., 108, 114, 122 зв., 132 зв., 137, 140, 141 зв., 165, 167 зв., 168 зв., 173, 175, 176 зв., 177 зв., 180 зв., 182, 182 зв., 183, 188, 190, 192 зв., 194 зв., 195, 198 зв., 201 зв., 206 зв., 207, 216, 221, 222 зв., 223 зв., 226 зв., 229, 230, 230 зв., 232, 232 зв., 237 зв., 238, 239, 239 зв., 241, 241 зв., 242 зв., 245 зв., 246 зв., 249 зв., 254, 257 зв., 258, 259, 262, 265, 266 зв., 285 зв., 287 зв., 288 зв., 289 зв., 290 зв.).

¹¹⁴ “prosiła, aby iey pod pieczęcią był wydany, zaądała, co u otrzymała” (Там само, спр. 553.III, арк. 40).

¹¹⁵ Stankowa, *Kancelaria miasta Lublina XIV–XVIII w.*, 65.

¹¹⁶ “pod pieczęcią wydany” (НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 553.III, арк. 48, 53, 82 зв., 84; 122 зв., 134 зв., 209 зв., 218 зв., 222, 223 зв., 225, 226 зв., 227 зв., 231, 232 зв., 237 зв., 239, 242 зв., 245, 247 зв., 250, 269, 276 зв., 295, 303, 311, 311 зв., 321 зв., 332, 335, 336 зв., 338, 339 зв., 343, 346, 346 зв., 356 зв., 358, 362 зв., 427, 429 зв., 431, 432 зв., 435, 435 зв., 437, 438 зв., 439 зв., 443 зв., 445 зв., 446, 448 зв., 450, 455, 459 зв., 464, 467 зв.).

¹¹⁷ Там само, спр. 553.III, арк. 43–43 зв.

¹¹⁸ “Vrzad niniejszy dworski sambor[ski] przypatrzewszy sie dobrze pismu themu, baczac ono bydz niwczym niepodeirzane y niesfalszowane [...] pismo to do akt niniejszych wwiesc rozkaza” (Там само, спр. 517.III, арк. 858).

¹¹⁹ Przemysław Dąbkowski, *Urzednicy kancelaryjni sądów ziemskich i grodzkich w dawnej Polsce* (Lwów: Nakładem autora, 1918), 5.

¹²⁰ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 553.III, арк. 6 зв.

канцеляристами. 18 серпня 1678 р. тогочасний жупний писар “славетний” Александр Гралічик вписав у книгу від імені старосольських міщан “славетних” Петра Фридловича та його дружини Анастасії запис про продаж земельної ділянки (за 170 злотих) парохіві місцевої П’ятницької церкви отцеві Андрієві Копистинському і його дружині Олені. Документ канцелярист уклав відповідно до всіх вимог здійснення таких трансакцій із вказівкою на остаточне поквитування і зречення прав продавцями, що нібито було підкріплено залученням присяжних і розпиванням могоричу (litkup) та підтверджено урядом¹²¹. Однак 8 квітня 1679 р. до книги внесено протестацію згаданого подружжя Фридловичів, які звинуватили писаря у фальшуванні документа на вимогу і після підкупу отцем Копистинським. Як з’ясувалося, під час проведення цієї “трансакції” насправді не було ані самих продавців, ані жодних присяжних, причому останні могли це підтвердити через складання присяги. Фридловичі не давали жодного дозволу на продаж, а тим більше на вписування акту і тому вимагали скасування чинності документа¹²². Цікаво, що у поданій протестації Александр Гралічик фігурував вже у статусі колишнього писаря. Він міг втратити посаду саме через цей випадок, продемонструвавши його безвідповідальне ставлення до обов’язків¹²³. Про нового писаря свідчить інший почерк у книзі, починаючи від записів з 22 березня 1679 р.

Існував **поділ писарів** на категорії, зокрема в замковій канцелярії були актові і провентові писарі, останні належали до управлінського апарату¹²⁴. Основний обов’язок актових писарів полягав у веденні всієї наявної поточної документації, яка надходила чи виходила із самбірського замку, а провентові писарі зобов’язувалися слідкувати за сплатою податків та всіма прибутками¹²⁵. Достеменно невідомо наскільки чітко виокремлювалася окрема посада зборового писаря і чи існувала постійно впродовж досліджуваного періоду, оскільки почерк, яким писані акти зборів і замкові книги, зазвичай не відрізняються. В актах міститься лише одна згадка про зборового писаря при Самбірському замку: у 1627 р. в такому статусі фігурує Станіслав Свяркевич¹²⁶. Стосовно соціальної приналежності працівників замкової канцелярії, то, зважаючи на наявні в актах означення, шестеро належали до шляхетського стану, а ще до двох писарів застосовано епітет “учтивий”.

Так само можна твердити про **існування окремих категорій писарів і в жупній канцелярії**. Хоч різноманітність почерків та хаотичність їхньої зміни в актах свідчать про те, що в жупній канцелярії не надто чітко розділяли обов’язки

¹²¹ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 553.ІІІ, арк. 334 зв.–335.

¹²² Там само, спр. 553.ІІІ, арк. 345 зв.–346.

¹²³ Наталія Білоус, *Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування* (Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008), 133.

¹²⁴ Zbigniew Ćwiek, *Z dziejów wsi koronnej XVII wieku* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966), 37.

¹²⁵ Смуток, “Королівські столові маєтки в Галичині,” 10.

¹²⁶ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 520.ІІІ, арк. 496 зв.

канцеляристів у творенні документації. Найчастіше зустрічаються згадки про актових писарів, котрі, очевидно, і несли відповідальність за написання книг (найраніша віднайдена згадка стосується 1635 р.¹²⁷). Як і у замковій, у жупній канцелярії існував провентовий писар. В одному випадку цю посаду одночасно обіймало двоє братів – “славетні” Ференс та Іван Наместніковичі¹²⁸. Також одиничною є згадка про зборового писаря, котрий був присутнім на старосольському зборі 5 грудня 1605 р. і виступав тоді поруч із зборовим суддею¹²⁹. Соціальну приналежність канцеляристів жупної канцелярії можна визначити в декількох випадках: для однієї особи вжито епітет “учтивий”¹³⁰, для шести – “славетний”¹³¹, одиничними є вказівки на приналежність до шляхти¹³² чи ремісників (до кушнірського ремесла¹³³).

У жупних актах наявні згадки про інші категорії писарів, однак через фрагментарність інформації визначення їхніх обов’язків залишається у сфері припущень. Йдеться про карткового, декретового (ймовірно, відповідав за документацію, що повставала як безпосередній результат судочинства¹³⁴) та реєстрового писарів. Картковим писарем у вписах за 1683–1684 рр. фігурує “славетний” Базилій Пленкевич¹³⁵, хоча в 1658–1665 рр. він згадується як актовий. До декретових писарів належали Францішек Грекович¹³⁶ (у 1683–1684 рр.), котрий попередньо (у 1679–1683 р.) теж фігурував як актовий, та Павло Петрушевич¹³⁷ (у 1691 р.). У вписах за 1694–1700 рр. трапляється один реєстровий писар – “славетний” Степан Пленкевич¹³⁸. Можливо, наявність різних писарів пов’язана із спробами ведення окремих серій актових книг у жупній канцелярії, починаючи від середини XVII ст. Про одночасність праці у канцелярії декількох канцеляристів вказує запис свідчень 14 червня 1683 р., де згадуються тогочасні декретовий писар Францішек Грекович, картковий писар Базилій Пленкевич і давній жупний писар “учтивий” Вань¹³⁹.

¹²⁷ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 557.III, арк. 226 зв.

¹²⁸ Там само, спр. 518.III, арк. 182–183.

¹²⁹ Там само, спр. 551.III, арк. 12 зв.

¹³⁰ Там само, спр. 552.III, арк. 157 зв.

¹³¹ Там само, спр. 552.III, арк. 157 зв., 214 зв.; спр. 553.III, арк. 129, 346; спр. 571.III, арк. 199.

¹³² Там само, спр. 548.III, арк. 508

¹³³ Там само, спр. 553.III, арк. 346.

¹³⁴ Waldemar Chorażyczewski, “Czego wciąż nie wiemy o kancelariach centralnych dawnej Rzeczypospolitej,” w *Belliculum diplomaticum IV Thorunense. Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badań* (Toruń: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2011), 55.

¹³⁵ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 552.III – арк. 157 зв., 214 зв.

¹³⁶ Там само, спр. 552.III, арк. 156; 225 зв.

¹³⁷ Там само, спр. 570.III, арк. 19 зв.

¹³⁸ Там само, спр. 570.III, арк. 186 зв., 193 зв., 242 зв., 333, 357, 416, 459, 465 зв., 466, 466 зв., 538, 543, 543 зв.

¹³⁹ Там само, спр. 552.III, арк. 156–157 зв.

Відомості про **допоміжний персонал канцелярій** дуже фрагментарні. Його кількість мусила залежати від обсягу документообігу¹⁴⁰. В актах лише одного разу згадано про існування підписків у жупній канцелярії: при поданні свідчень у справі від 7 січня 1700 р. згаданий підписок Іршко Гершинович¹⁴¹. Припускаємо, зважаючи на обсяг документальної спадщини, що допоміжний персонал працював і в замковій канцелярії. Однак тут, найімовірніше, більш чітко регламентувалися правила й порядок писання актів, на що вказує тяглість писарських почерків та каліграфічність письма. Натомість у жупній канцелярії прослідковується доволі часта зміна почерків навіть впродовж одного календарного року.

Вписання приватних документів чи окремих актів, пов'язаних із перебігом судового процесу, передбачало сплату певної грошової суми в якості **винагороди за роботу канцеляристів**, що окреслювалася терміном “ramiktne”¹⁴². Ймовірно, саме ці кошти були одним з основних джерел платні писарям¹⁴³. Вказівка про сплату грошей на користь канцелярії за вписування записів представлені в книгах різними виразами. Найчастіше писарі обмежувалися лише фразою про отримання коштів без запису конкретної суми, тому відомості про її розмір дуже фрагментарні¹⁴⁴. В одному випадку після впису акту купівлі-продажу вказано розміри й розписано призначення виплати, здійсненої контрагентом за оформлення акту: “Видав на всі урядові видатки так його милості пану підстарості, пану писареві, панам присяжним і славетним людям на могорич двадцять злотих польських”¹⁴⁵. У цьому відношенні вирізняється книга 570.III, оскільки тут писарі неодноразово конкретизували суму оплат¹⁴⁶, які різнилися розмірами – наприклад, 2¹⁴⁷, 6¹⁴⁸, 8¹⁴⁹, 12¹⁵⁰, 15¹⁵¹, 20¹⁵², 32¹⁵³ злотих. Випадки

¹⁴⁰ Janina Bielecka, “Organizacja i działalność kancelarii ziemskich i grodzkich wielkopolskich XIV–XVIII w.,” *Archeion* 22 (1954): 149.

¹⁴¹ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 570.III, арк. 466, 466 зв.

¹⁴² Jan Słowiński, “Kancelarie wsi małopolskich od końca XIV do schyłku XVIII w.,” *Studia Źródłoznawcze* 31 (1990): 31.

¹⁴³ Adam Moniuszko, “Wybrane aspekty ekonomiczne funkcjonowania sądownictwa grodzkiego i ziemskiego na Mazowszu w pierwszej połowie XVII wieku,” w *Nad społeczeństwem staropolskim* (Siedlce: Instytut Historii Akademii Podlaskiej, 2010), t. 2, 43.

¹⁴⁴ Наталя Старченко, “Прибутки судових урядників Волинського воєводства в останній третині XVI століття,” *Український археографічний щорічник. Нова серія* 16–17 (2012): 165.

¹⁴⁵ “Wydał na wszystkie expensa urzędowe tak Jmci p. podstarosciemu, p. pisarzowi, pp. przysiężnym, y ludziom zasnym na mohorycz złotych dwadziescia polskich” (НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 571.III, арк. 226).

¹⁴⁶ Там само, спр. 570.III, арк. 28 зв., 29 зв., 96, 98, 115, 116 зв., 118, 127 зв., 138, 158 зв., 164, 165, 165 зв., 171, 174 зв., 177, 182 зв., 184, 186, 302 зв., 308, 311, 322, 324 зв., 340, 356 зв., 362 зв., 372 зв., 373, 373 зв., 376, 379, 402 зв., 404 зв., 407, 408 зв., 409, 410, 456, 461 зв., 469 зв., 470 зв., 475 зв., 484, 487, 488 зв., 491 зв., 498 зв., 499 зв., 500 зв., 501 зв., 508, 522 зв., 525 зв., 526 зв., 531 зв., 532 зв., 538 зв., 539 зв., 540 зв., 548.

¹⁴⁷ Там само, спр. 551.III, арк. 297 зв.

¹⁴⁸ Там само, спр. 570.III, арк. 222.

¹⁴⁹ Там само, спр. 570.III, арк. 83.

¹⁵⁰ Там само, спр. 570.III, арк. 214.

безкоштовного вписання справи писарі відзначали відповідними прикінцевими фразами: “дармо писаний цей запис”¹⁵⁴, “Записного не дали нічого”¹⁵⁵.

Замкові писарі могли отримувати чітко визначену й узгоджену **плату за виконану роботу**. Про це довідуємося з підтвердження королівською комісією (діяла на території Самбірської економії від 18 липня до 20 вересня 1698 р.) королівського рескрипту, виданого у Львові 27 серпня того ж року замковому писареві Станіславу Валькевичу. Йшлося про перебування останнього на посаді та підкреслювалися його високі вміння, праця в інтересах економії, за яку комісари рекомендували адміністратору виплачувати писареві окреслену в рескрипті щорічну платню в розмірі 700 злотих¹⁵⁶. Крім цього, завдяки вписаному реєстру фінансових витрат на похорон довідуємося, що за написання заповіту жупні писарі отримували 12 грошів, таку ж суму за складання самого реєстру майна, а за прийняття та вписання заповіту до актів – 24 гроші¹⁵⁷.

Про **релігійність та інші елементи свідомості канцеляристів** свідчать вміщені ними в книгах – на початку вписів за новий рік – записи окремих виразів, молитов, своєрідних настанов чи звернень до Бога¹⁵⁸. Найбільше така традиція характерна для жупних книг 552.III, 553.III та 570.III, що містять записи за другу половину XVII ст. У двох випадках у книзі 570.III вислови релігійного змісту (“Пан Бог моя надія”¹⁵⁹, “In Nomine Domini Jesu Christi Amen”¹⁶⁰) дописали у порожніх місцях верхніх частин аркушів. Крім цього, писарі подекуди дозволяли собі записувати до книг різноманітні сентенції світського змісту, як латинською, так і польською мовами¹⁶¹. Перебуваючи під враженням надзвичайних ситуацій, канцеляристи зрідка вдавалися до фіксації в книгах резонансних для місцевих мешканців подій. Так, жупний писар описав нещасний випадок, що трапився в жупі 27 травня 1684 р. Йшлося про загибель чотирирічного сина жупного зварича Кліма, котрий “згорів”, впавши під велике металеве начиння для варіння – панву (panew), яке використовувалося в процесі варіння солі¹⁶². Цікаво, що писар трактував цю трагедію як цілеспрямований Божий задум з метою закликати всіх людей до покаяння¹⁶³.

¹⁵¹ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 570.III, арк. 90 зв.

¹⁵² “expensa tego zapisu zlotych dwadziescia” (Там само, спр. 570.III, арк. 18, 294).

¹⁵³ “Wydał na expensa tego zapisu z litkupem zlotych polskich trzydziesci y dwa” (Там само, спр. 570.III, арк. 66).

¹⁵⁴ “darmo pisany ten zapis” (Там само, спр. 557.III, арк. 381).

¹⁵⁵ “Zapisnego niedali nicz” (Там само, спр. 551.III, арк. 47).

¹⁵⁶ Там само, спр. 516.III, арк. 20 зв.–21.

¹⁵⁷ Там само, спр. 553.III, арк. 387 зв.–388.

¹⁵⁸ Там само, спр. 552.III, арк. 38, 266, спр. 553.III, арк. 134, 160 зв., 186, 218, 233 зв.; спр. 570.III, арк. 163.

¹⁵⁹ “Pan Bug nadzieia moia” (Там само, спр. 570.III, арк. 81 зв.).

¹⁶⁰ Там само, спр. 570.III, арк. 241.

¹⁶¹ Там само, спр. 553.III, арк. 34 зв., 271; спр. 570.III, арк. 31 зв.

¹⁶² Jan Rutkowski, *Z dziejów żup ruskich za Zygmunta Augusta* (Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1925), 12.

¹⁶³ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 552.III, арк. 235–235 зв.

Писарі не лише працювали в канцелярії, але й виконували інші обов'язки. Найперше безпосередньо брали активну участь у провадженні судочинства. Так, Станіслав Дрогоцький фігурував поряд з адміністратором економії Габріелем Гулевичем з Воютина¹⁶⁴ при ухваленні декрету замкового суду¹⁶⁵; Станіслав Стрицький разом із підстаростою підписав декрет замкового суду, який потім було облятовано до жупної книги¹⁶⁶; за відсутності підстарости, протестацію бурмістра з самбірськими райцями, війтом та присяжними прийняв актовий писар Станіслав Курач разом із пані підстаростою та слугою пана підстарости (помилково записано “підстоля”) Симоном Гординичем¹⁶⁷. Схожа ситуація була і у старосольській жупі: відповідно до розпорядження адміністратора Яна Миколая Даниловича, провентовий писар Ференс Наместнікович їздив разом із розлуцьким крайником Павлом в поле для вирішення спірної справи¹⁶⁸. Також писарів могли залучати до вирішення приватних справ: вони виконували роль плєніпотентів¹⁶⁹ і представляли інтереси однієї з сторін у судових провадженнях, що вказує на їхню високу обізнаність у юриспруденції та правничі здібності¹⁷⁰.

Фрагментарні джерельні відомості дозволяють прослідкувати перебіг **кар'єр окремих канцеляристів**. Так, Ян Грабовський у 1609 р. фігурує як провентовий писар¹⁷¹, а з 1624 р. зустрічається з окресленнями “писар самбірський”, “писар Самбірської економії”¹⁷². “Шляхетний” Станіслав Дрогоцький впродовж 1645–1651 рр. обіймав посаду заприсяженого актового писаря Самбірського замку¹⁷³, у 1652 р. фігурував як провентовий писар¹⁷⁴, а вже в 1653–1655 рр.* обіймав посаду самбірського підстарости¹⁷⁵. “Славетний” Ференс Наместнікович у 1604 р. фігурував як старосольський урядник, у 1605 р. – як зборовий писар жупи Старої Солі, а в 1617–1618 рр. – як тамтешній провентовий писар¹⁷⁶. “Уроджений” Ян Пежановський у 1678 рр. згаданий як старосольський

¹⁶⁴ У біографічних відомостях немає жодної згадки про його перебування на посаді адміністратора економії (Joanna Wąkowa, “Hulewicz Gabriel,” w *Polski Słownik Biograficzny* (Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1960–1961), t. 10/1, zes. 44, 92–93).

¹⁶⁵ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 520.ІІІ, арк. 36 зв.

¹⁶⁶ Там само, спр. 557.ІІІ, арк. 314 зв.

¹⁶⁷ Там само, спр. 518.ІІІ, арк. 362.

¹⁶⁸ Там само, спр. 518.ІІІ, арк. 132–133.

¹⁶⁹ Там само, спр. 518.ІІІ, арк. 536, 543–543 зв.

¹⁷⁰ Stankowa, *Kancelaria miasta Lublina XIV–XVIII w.*, 69.

¹⁷¹ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 517.ІІІ, арк. 677; спр. 518.ІІІ, арк. 227.

¹⁷² Там само, спр. 518.ІІІ, арк. 385 зв., 388, 597–597 зв.

¹⁷³ Там само, спр. 519.ІІІ, арк. 77 зв., 78 зв., 86, 98, 99 зв., 101, 177, 179, 220; спр. 520.ІІІ, арк. 16 зв., 27 зв., 36 зв., 41 зв., 46, 65 зв., 70 зв.; спр. 544.ІІІ, арк. 190; спр. 571.ІІІ, арк. 81 зв.

¹⁷⁴ Там само, спр. 520.ІІІ, арк. 92.

* Можливо, перебував на цій посаді довше, адже у 1668 р. згадується як померлий. Період визначено, опираючись на згадки у книгах.

¹⁷⁵ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 520.ІІІ, арк. 107, 318, 319 зв., 320, 526 зв.

¹⁷⁶ Там само, спр. 551.ІІІ, арк. 12 зв., 43, 43 зв., 59 зв.

підстароста¹⁷⁷, а в актах 1689–1692 рр. – як самбірський провентовий писар¹⁷⁸. “Славетний” Іван Наместнікович у 1618 р. виступав як старосольський провентовий писар¹⁷⁹, а у 1626 р. – як провентовий писар Самбірського замку¹⁸⁰. Приклади двох останніх осіб свідчать про доволі тісні реляції й ротачію кадрів між замковою і жупною канцеляріями.

* * *

Діяльність замкової та жупної канцелярій на території Самбірської економії впродовж XVII ст. була організована відповідно до тогочасних правових норм та традицій урядових інституцій. Існуючи при судово-адміністративних урядах, канцелярії працювали впродовж усього календарного року та займалися продукуванням документації (вписування та облятування документів, видання екстрактів тощо), що виникала в результаті функціонування локальної судової та адміністративно-управлінської системи. Канцеляристи, які походили, як правило, з соціальної верхівки, володіли належними навичками, зокрема вміли каліграфічно писати, знали мови та орієнтувалися в праві. Для окремих осіб сумлінна праця в канцелярії стала запорукою кар’єрного росту і згодом дозволила обійняти вищі, вже управлінські посади в економії. Попри поодинокі випадки необережного поводження з актовими книгами чи навіть фальшування документів, для писарів було властивим відповідальне й дбайливе ставлення до актів загалом та забезпечення їх автентичності зокрема. Для оптимізації канцелярської праці писарі проводили своєрідну систематизацію та каталогізацію актів, а за свою діяльність отримували визначену платню. Відтак вивчення організації роботи замкової і жупної канцелярій сприяє розумінню тогочасної судово-адміністративної системи, а також розкриває певні аспекти діяльності управлінського апарату Самбірської економії.

Таблиця

Актові книги самбірського замкового та старосольської жупного судів / урядів за XVII століття

Каталожний номер книги	Роки, які охоплюють записи в книзі	Обсяг (в аркушах)
<i>Замкові книги</i>		
517.III	1598–1613	900
518.III	1614–1632	610
519.III	1642–1649	251
520.III	1650–1669*	579

¹⁷⁷ НБ ЛНУ імені Івана Франка, ВР, спр. 536.III, арк. 231.

¹⁷⁸ Там само, спр. 548.III, арк. 338, 431 зв., 436 зв., 463, 469 зв.

¹⁷⁹ Там само, спр. 518.III, арк. 182–183.

¹⁸⁰ Там само, спр. 518.III, арк. 406 зв.

536.III	1673–1679	281
537.III	1699–1700	290
548.III	1633–1720**	606
Книги жупни Старої Солі		
544.III	1648–1656	219
551.III	1605–1617***	104
552.III	1679–1685	295
553.III	1660–1687	502
557.III	1626–1642	434
570.III	1691–1704	779
571.III	1646–1661	255

Примітки:

* Відсутні вписи за 1656 і 1657 рр.

** Зшитки із значними прогалинами.

*** За 1612 р. наявний лише один впис, за 1613 р. записів взагалі немає.

THE FUNCTIONING OF THE CHANCERIES OF THE CASTLE IN SAMBIR AND SALT MINING IN STARA SIL ON THE TERRITORY OF SAMBIR EKONOMIA IN THE 17th CENTURY

Mariya HARASYMCHUK

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Ancient History of Ukraine and Archival Studies,
1, Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

Chanceries operating at the castle and Starosolskyi zhupnyy courts / governments in Sambir ekonomia of the 17th century were organized under the law and government-clerical traditions of the time. Chanceries operated throughout the year and provided documents for the local judicial and administrative governments. Work on Sundays was an exception rather than a normality. The main language of the documentation was Polish although occasionally the clerks used Ruthenian and Latin as well.

The responsibilities of the clerks were to receive and write oral petitions and include written acts thus granting them legal force. The documentation was created according to the two-stage system: at first, a report was written (draft acts) the content of which was then copied to indukts or in other words – final acts. Rewriting was accompanied by paraphrasing and editing. Adding contents was carried out in chronological order because of which when searching the document the first thing to navigate by was the date of the input of the information. The authenticity of the documents was carefully checked especially of those that were brought to be put in the court book (the majority of such acts were documents created on the territory of the ekonomia). The extracts were created in strict accordance with the originals and sealed. To optimize the work, internal organizing and cataloging of the acts was done as indicated by the numbers available on the flyleaf. The rules and procedure of writing acts in the castle chancery were more strictly regulated as indicated by the continuity of scribes’

handwriting and calligraphy of writing. At the same time, a fairly frequent change of handwriting is noticed at the zhupna chancery even within one calendar year. Despite the isolated cases of material damage and fraud (which was followed by dismissal from service), the scribes were generally responsible and careful in compiling acts.

Scribes were divided into different categories and came from nobility and burghers background. They possessed calligraphic handwriting, knew foreign languages and had some knowledge of the law and received a certain fee for their work. Some sentences and marginal records indicate religiosity of the officials. Work for certain individuals had prospects of career growth and served as a base for the occupation of senior management positions which was concurred by general law knowledge and situational involvement in various stages of court proceedings. Scribes did not just work in the chanceries but also performed other duties. They actively participated in judiciary proceedings along with local governors.

The role of support staff in the chanceries was performed by pidpysky that are very rarely mentioned.

The article is supplemented with the information on the number and typological identity of documentary books. The study of various aspects of the organization of the castle and zhupna chanceries is aimed at improving understanding of contemporary judicial and administrative system as well as the disclosure of certain parts of the management system of Sambir ekonomia.

Key words: Sambir ekonomia, castle chancery, zhupna chancery, documentary books, scribes.

REFERENCES

- Akta Żupy Solskiej. 1605–1617. Naukowa biblioteka Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, viddil rukopysnykh, starodrukovanykh ta ridkisnykh knyh imeni F. P. Maksymenka (dali – NB LNU imeni Ivana Franka. VR), sprava 551.III. (in Polish and Ukrainian).
- Akta Żupy Solskiej. 1660–1687. NB LNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 553.III. (in Polish and Ukrainian).
- Akta Żupy Solskiej. 1679–1686. NB LNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 552.III. (in Polish and Ukrainian).
- Balzer, Oswald. *Kancelarye i akta grodzkie w wieku XVIII*. Lwów, 1882 [Odbitka z *Przewodnika Naukowego i Literackiego*]. (in Polish).
- Bąkowa, Joanna. “Hulewicz Gabriel.” W *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1960–1961, t. 10/1, zesz. 44. 92–93. (in Polish).
- Bielecka, Janina. “Organizacja i działalność kancelarii ziemskich i grodzkich Wielkopolskich XIV–XVIII w.” *Archeion* 22 (1954): 129–155. (in Polish).
- Bielińska, Maria. “Rozwój form kancelaryjnych w Polsce w okresie staropolskim – stań badań y postulatory badawcze.” W *Nauki pomocnicze historii na XI Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Toruniu*. Warszawa; Łódź: PWNS, 1976. 19–53. (in Polish).
- Bilous, Nataliia. *Kyiv naprykintsi XV – u pershii polovyni XVII stolittia. Miska vlada i samovriaduvannia*. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 2008. (in Ukrainian).
- Chorażyczewski, Waldemar. “Czego wciąż nie wiemy o kancelariach centralnych dawnej Rzeczypospolitej.” W *Belliculum diplomaticum IV Thorunense. Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badań*. Toruń: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2011. 47–74. (in Polish).
- Ćwiek, Zbigniew. *Z dziejów wsi koronnej XVII wieku*. Warszawa: Państwowe Wydawnictw Naukowe, 1966. (in Polish).

- Dąbkowski, Przemysław. *Urządnicy kancelaryjni sądów ziemskich i grodzkich w dawnej Polsce*. Lwów: Nakładem autora, 1918. (in Polish).
- Dąbkowski, Przemysław. *Uwagi o urządzeniu ksiąg sądowych w dawnej Polsce*. Lwów: Nakładem autora, 1918. (in Polish).
- Ekonomia samborska. 1598–1612. NBLNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 517.III. (in Polish and Ukrainian).
- Ekonomia samborska. 1650–1669. NBLNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 520.III. (in Polish and Ukrainian).
- Ekonomia samborska. 1673–1679. NBLNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 536.III. (in Polish and Ukrainian).
- Ekonomia samborska. 1699–1715. NBLNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 537.III. (in Polish and Ukrainian).
- Ekonomia samborska. Bez datuvannia. NB LNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 518.III. (in Polish and Ukrainian).
- Ekonomia samborska. Bez datuvannia. NB LNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 519.III. (in Polish and Ukrainian).
- Ekonomia samborska. Bez datuvannia. NB LNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 548.III. (in Polish and Ukrainian).
- Ekonomia samborska. Saliny. 1626–1642. NB LNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 557.III. (in Polish and Ukrainian).
- Ekonomia samborska. Saliny. 1646–1661. NB LNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 571.III. (in Polish and Ukrainian).
- Ekonomia samborska. Saliny. 1691–1704. NB LNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 570.III. (in Polish and Ukrainian).
- Górski, Zbigniew. “Organizacja kancelarii miejskiej starej Warszawy i system pracy pisarzy miejskich.” *Archeion* 76 (1983): 19–36. (in Polish).
- Grodziski, Stanisław. “Księgi sądowe wiejskie (Zasięg terytorialny i geneza).” W *Czasopismo Prawno-Historyczne* 12, zes. 1 (1960): 85–139. (in Polish).
- Inkin, Vasilii. “K voprosu o sotsialno-politicheskoy organizatsii galitskikh sel na voloshskom prave (o sborakh-vechakh).” V *Karpato-dunayskiye zemli v sredniye veka*. Kishinev: Shtiintsa, 1975. 299–323. (in Russian).
- Inkin, Vasyl. “Arkhiv Sambirskoi ekonomii.” U *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka* 231 (1996): 109–146. (in Ukrainian).
- Kuczera, Aleksander. *Samborszczyzna. Ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomji samborskiej*. Sambor: Księgarnia Nauczycielska w Samborze, 1935, t. 1. (in Polish).
- Kupchynskyi, Oleh. *Zemski ta hrodski sudovo-administratyvni dokumentalni fondy Lvova*. Kyiv: Instytut ukraińskoi arkhieohrafiï ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevs'koho NAN Ukrainy, 1998. (in Ukrainian).
- Łosowski, Janusz. “Dokument i księga wpisów w społeczności małych miast okresu staropolskiego. Problem funkcji.” *Res Historica* 3 (1998): 151–164. (in Polish).
- Łosowski, Janusz. *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku*. Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. (in Polish).
- Madejska, Katarzyna. “Dyplomatyka, archiwistyka, źródłoznawstwo – o sposobach badania kancelarii XV–XVIII wieku.” W *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*. Warszawa: DiG, 2013. 113–117. (in Polish).
- Madejska, Katarzyna. “Ekstrakty w praktyce kancelaryjnej małych miast królewskich województwa lubelskiego w okresie XVI–XVII wieku.” W *Urzędy państwowe, organy*

- samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym od XV do XIX wieku*. Kraków: Avalon, 2010. 575–598. (in Polish).
- Madejska, Katarzyna. “Łacina jako czynnik rozgraniczający i integrujący w społecznościach na podstawie ksiąg miasteczek królewskich województwa lubelskiego od XV do końca XVIII wieku.” W *Granice i pogranicza. Mikrohistorie i historie życia codziennego*. Kraków: Avalon, 2011. 147–156. (in Polish).
- Moniuszko, Adam. “Wybrane aspekty ekonomiczne funkcjonowania sądownictwa grodzkiego i ziemskiego na Mazowszu w pierwszej połowie XVII wieku.” W *Nad społeczeństwem staropolskim*. Siedlce: Instytut Historii Akademii Podlaskiej, 2010, t. 2. 41–61. (in Polish).
- Nawrocki, Stanisław. *Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1998. (in Polish).
- Pawlikowski, Michał. *Sądownictwo grodzkie w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej*. Strzałków: Michał Pawlikowski, 2012. (in Polish).
- Peremyslskyi grodzkyi sud. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Lvovi (dali – TsDIA Ukrainy u m. Lvovi). Fond 13, opys 1, sprava 67. (in Polish and Ukrainian).
- Peremyslskyi grodzkyi sud. TsDIA Ukrainy u m. Lvovi. Fond 13, opys 1, sprava 83. (in Polish and Ukrainian).
- Protocollon Curiae S R. M. Zuppae Salensis. 1648–1656. NBLNU imeni Ivana Franka. VR, sprava 544.III. (in Polish and Ukrainian).
- Rutkowski, Jan. *Z dziejów żup ruskich za Zygmunta Augusta*. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1925. (in Polish).
- Słowiński, Jan. “Kancelarie wsi małopolskich od końca XIV do schyłku XVIII w.” *Studia Źródłoznawcze* 31 (1990): 17–32. (in Polish).
- Smutok, Ihor. “Korolivski stolovi maietky v Halychyni naprykintsi XVI–XVIII st.” Avto-ref. dys. kand. ist. nauk, Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2001. (in Ukrainian).
- Smutok, Ihor. “Orhanizatsiia upravlinnia Sambirskoi ekonomii v XVI–XVIII st. (kharakterystyka dokumentalnykh materialiv).” U *Drohobytskyi kraieznavchyi zbirnyk* 3 (1998): 276–286. (in Ukrainian).
- Stankowa, Maria. *Kancelaria miasta Lublina XIV–XVIII w.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; Oddział w Łodzi, 1968. (in Polish).
- Starchenko, Natalia. “Prybutky sudovykh uriadnykiv Volynskoho voievodstva v ostannii tretyni XVI stolittia.” *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk. Nova seriia* 16–17 (2012): 165–186. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 20.05.2015

Прийнята до друку 21.12.2015